

Eleştirmen ve Şair Olarak Veliyyuddîn Yeğen'in Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri

Mehmet Yalar

Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada son dönem Osmanlı aydınlarından Veliyyüddin Yeğen'in eleştirmen ve şair olarak çağdaş Arap edebiyatındaki yeri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda kısa bir girişin ardından önce Yeğen'in, biyografisinin konuya ışık tutacak yönlerine yer verilmiştir. Daha sonra konunun esasını teşkil eden eleştirmen ve şair kişiliği çerçevesinde karakteristik özellikleri, ilk edebî faaliyetleri, sosyal ve siyasal tecrübelerinin edebî çizgisindeki rolü, hapis ve sürgün süreci yansımaları, son kez Mısır'a yerleşmesi ve buradaki edebî faaliyetleri, ele aldığı konular, eserleri ve içerikleri gibi hususlar ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışma kısa bir sonuç ve değerlendirme bölümüyle sona ermiştir.

Abstract

The Place of Veliyyuddin Yeğen in the Modern Arabic Literature as a Critic and Poet

This article deals with the place of Veliyyuddin Yeğen, one of the late Ottoman intellectuals, in the modern Arabic literature as a

critic and poet. In this context, after a short introduction, it mentions some aspects of his biography which can shed light on the issue. Later it examines his qualifications related to his being a critic and poet, his first literary works, the influence of his political and social experiments, and his life of in prison and exile on his writings. Also it states his settlement in Egypt at the end of his life, his literary activities there, the subjects he dealt with, his works and their contents. The article ends with a short conclusion and evaluation.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Edebiyat, Çağdaş, Şair, Şiir, Nesir, Realist

Key Words: Criticism, Literature, Contemporary, Poet, Poem, Prose, Realist

Giriş

Ortak tarih ve kültür mirasına sahip olan ulusların, tarihleri boyunca çok yönlü etkileşimde bulunmaları, kaçınılmaz bir tarihsel gerçeklik olarak görünmektedir. Sözü edilen etkileşime konu olan alanların başında ise, fikrî, edebî ve sanatsal ürünlerinden ibaret olan entelektüel birikimleri yer almaktadır. Daha somut bir ifadeyle “*ortak kültürel miras*” diye nitelenebilecek olan bu birikimin, Türk ve Arap ulusları arasındaki teatisi açısından konuya yaklaşıldığında, Müslüman olmaya başladıkları dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Türklerin söz konusu etkileşimde başrolü oynadıkları söylenebilir. Bu çerçevede birincisi Abbasi halifesi Mu’tasım dönemi (833-842), ikincisi Mısır ve Suriye Memlukları dönemi (1250-1516), üçüncüsü ise Osmanlı dönemi (1516-1917/19) olmak üzere, üç dönem boyunca Türkler, yalnızca Arap coğrafyasının yönetiminde değil, aynı zamanda Arap dili ve edebiyatı alanında da söz sahibi olmuş ve bu dilin hem dinî hem de fikrî ve edebî literatürüne hayati katkılarda bulunmuşlardır. Bu katkılar, Osmanlı’nın son zamanlarında yetişip İstanbul ile yaşadıkları ülke arasında mekik dokuyan bazı şahsiyetler tarafından çağdaş Arap edebiyatı alanında da sürdürülmüştür.

Çağdaş Arap edebiyatına yaptığı katkılarla öne çıkan ve bu edebiyatın tarihine dair literatürde önemli bir yer işgal ettiği gözlemlenen Türk fikir ve edebiyat adamlarından birinin de Veliyyüddin Yeğen (Yeken) olduğu anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca “*Yeğen’in, eleştirmen ve şair olarak çağdaş Arap edebiyatındaki yerini*” bir makale çerçevesinde ele alınan, bu alana mütevazı da olsa bir katkı sağlayacağı düşünülmüş ve konu, bu başlık altında ele alınmıştır. Bu bağlamda konuya temel teşkil etmesi bakımından önce Yeğen’in kısa biyografisinin konuya ışık tutacak yönlerine yer

verildikten sonra düşünceleri, eleştirmenliği ve şairliğinden hareketle, çağdaş Arap edebiyatındaki yeri saptanmaya çalışılacaktır.

I- Kısa Biyografisi

Düşünceleri ve nesir veya nazım türünden edebî ürünleriyle literatürde yer alan şahsiyetlerin edebiyat alanındaki yerlerini, sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde saptayabilmek için, başta içinde doğup büyüdüğü aile ortamı olmak üzere, eğitimleri ve sahip oldukları diğer sosyal, siyasal ve kültürel çevrelerine yer vermek gerekir. İşte bu amacı gerçekleştirmek için “kısa biyografisi” başlığı altında Yeğen’in bu yönlerine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

A) Doğum Tarihi, Yeri, Ailesi ve “Yeğen (Yeken)” Lakabının Kaynağı

Tam adı Veliyyüddin Bey b. Hasan Sırrı Paşa b. İbrahim Paşa Yeğen olan yazar, babanın Türk, annenin ise Çerkez asıllı olduğu soylu bir ailenin çocuğu olarak 1873’te İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Bustânî’nin (ö. 1969) *“her iki dede tarafından soylu ve her iki ırkı da temiz olan”* tabirleriyle dile getirdiği gibi,¹ gerçek aristokrat bir aileye mensup olan Veliyyüddin, Arapça kaynaklarda “Yeken” olarak kullanılan “Yeğen” lakabını ise, Mehmet Ali Paşanın (ö.1849) kız kardeşinin oğlu olduğu için “Yeğen” lakabıyla ünlenen dedesi İbrahim Paşa’dan tevarüs etmiştir.²

B) Mısır’a Gelişi ve Tahsili

Henüz üç yaşındayken babası tarafından Kahire’ye getirilen Yeğen, üç yıl sonra babasını kaybetmiş ve himayesine girdiği Mısır Maliye Bakanı olan amcası Haydar Paşa onu, Hıdiv Tevfik’in kendi çocukları ve devlet erkanının çocukları için Abidin’de yaptırdığı ünlü **“Medresetu’l-encâl (Erkek okulu)”** adlı okulda okutmuştur. Yeğen, seçkinlere özgü bu okulda Türkçe, Arapça, İngilizce ve fen bilgilerini öğrenerek mezun olmuştur. Ancak daha sonra tahsilini sürdürerek başta Marsilya Fransız okulu ve Mısır’ın Resmi devlet okulları olmak üzere, diğer bazı okullarda esaslı bir Fransızca’nın yanı sıra Yunanca

¹ el-Bustânî, Butrus, *Udebâu’l-‘Arab fi’l-Endelus ve ‘asri’l-inbi‘âs*, (I-IV), Beyrut, 1988, c. III, s. 410

² Hafâci, Muhammed ‘Abdulmun‘im, *Kıssatu’l-edeb fi Misra*, (I-V), Beyrut, 1412/1992, c. V, s. 151

da öğrenmiştir.³ Arap dili edebiyatını ise önce aile ortamında, daha sonra ise hocası Şeyh Muhammed en-Neşşâr'dan tahsil etmiştir.⁴

C) Yaptığı Görevler

Devletin üst kademelerinde yer alan bir ailenin çocuğu olmasının yanı sıra, iyi bir eğitim görmesi ve sıra dışı bir yeteneğe sahip olması sebebiyle Yeğen, tıpkı ilk entelektüel faaliyetlerinde olduğu gibi, henüz yirmi yaşına girmeden devlet dairelerinde görev almaya başlamıştır. Bu çerçevede yaptığı görevler özetle şöyle sıralanabilir:

- *Mısır'da Yerel naiplik*
- *1893'te Mısır'da Yabancılar bölümünde divan katipliği*
- *1898'de İstanbul gümrük idaresinde meclis üyeliği*
- *Aynı yıl II. Abdülhamit tarafından çağrıldığı İstanbul'da atandığı gümrük memurluğunun ardından yüksek maarif meclisi üyeliği.*
- *1902'de Sürgüne gönderildiği Sivas'ta Vilayet özel kalem/mal müdür yardımcılığı*

- *1912'de Mısır'da Adalet Bakanlığında katiplik.*

Yeğen, bu görevde 1914 yılının sonuna kadar kalmıştır.

- *1914 yılında Mısır'da ilk kez sultan unvanıyla idarenin başına geçen⁵ ve kendisine sahip çıkan Sultan Huseyn Kâmil (ö.1917) tarafından aynı yıl getirildiği saraya bağlı özel divan katipliği.*⁶

Yeğen, 1919 yılına kadar devam ettiği bu görevinden ağır hastalığı nedeniyle ayrılmak zorunda kalmıştır.⁷

II- Eleştirmen ve Şair Kişiliği

Bir edebiyatçının, eserlerinde tezahür eden edebî kişiliği kapsamındaki eleştirmenlik, nesir yazarlığı ve şairlik gibi temel edebî vasıfları, hayatına damgasını vuran bazı belirleyici unsurların ışığında şekillenmektedir. Söz konusu belirleyici unsurlar, ana hatlarıyla edebiyatçının yapısal özellikleri, aile ortamı, gördüğü eğitim, sıra dışı gözlem ve değerlendirme yeteneği ile çoğunlukla

³ Bustânî, a.g.e., c. III, s. 410; Fâhûrî, *Târhu'l-edebi'l-'Arabî*, yer ve tarih yok, s. 1075.

⁴ Hafâcî, a.g.e., c. V, s. 148.

⁵ *el-Muncid fi'l-a'lâm*, Beyrut, 1991, s. 221.

⁶ Muhammed Mucâhid, Zeki, *el-A'lâmu's-şarkıyye fi'l-miet'r-râbi'te 'aşrate el-hicriyye*, (I-III), Beyrut, 1994, c. II, s. 804.

⁷ el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 413.

sosyal ve siyasal konumunda, bazen de duygusal maceralarında somutlaşan çok yönlü hayat tecrübeleri şeklinde özetlenebilir ki, Yeğen'de de aynı durum kolaylıkla gözlenebilmektedir. Zira her edebiyatçının olduğu gibi, onun da edebî çalışmalarının ürünü olan eserleri, adı geçen unsurların nesir veya şiir şeklinde dile getirilmesinden ibarettir. Nitekim edebî ürünlerindeki çağdaş yaklaşımları nedeniyle çağdaş Arap edebiyatı araştırmacıları, Yeğen'e Arap edebiyatı tarihinde Rönesans döneminin öncü şairleri arasında yer verirken şiirlerini de modern Arap şiirinin ilk örneklerinden saymışlardır.⁸

Bu itibarla, eleştirmen ve şair kişiliğini doğru bir zemine oturtmak üzere, Yeğen'i temel bazı belirleyicilerin ışığında ele almak kaçınılmaz olmaktadır.

A) Karakteristik Özellikleri

Karakteri itibariyle Yeğen'in, dik başlı, duyarlı, uyanık, hızlı kavrayan, özgürlüğe tutkun, cesur, sözünü esirgemeyen, tuzakçı ve yalancıların saldırılarından, kibir taslayanların boynunu bükmekten, zalim ve despotlara karşı koymaktan korkmayan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ince ruhlu, insanlarla güzel geçinen, alçak gönüllü, hayatla dalga geçen, nükteli ve mizahlı konuşmayı seven, cömert, çilekeş, makam ve mevkilere mesafeli duran biri olarak nitelenmektedir.⁹

Yeğen'in bu şahsiyet özelliklerinin eleştirmen ve şair kişiliğine birebir yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Bu olguyu örneklerle somutlaştırmak gerekirse döneminin, edebiyatçılara yönelik çarpık bakışını ve ilgisizliğini eleştirdiği ve bu ilgisizliğin yol açtığı çelişkiye dikkat çektiği iki makalesinden sırayla birer alıntı yapmak, makam ve mevkie olan mesafeli duruşunu dile getiren bir şiirinden bazı dizelere yer vermek yararlı olacaktır.

Yeğen, **“Masâri'u'l-udebâ (Edebiyatçıların ölümleri)”** başlıklı birinci makalesinde Iraklı ünlü şair *Abdu'l-Muhsin el-Kâzımî*'nin (ö.1935) sahipsizliğinden duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirmektedir:

*“Irak'ın belli başlı şahsiyetlerinden güçlü kasideler ve sağlam kafiyelerin sahibi bir şahsiyet olan büyük şair Abdu'l-Muhsin el-Kâzımî, Mısır'da yaşlılığın pençesinde günlerini iyileştirmeye çalışmakta ve sıkıntılarıyla pençeleşmektedir. Mısır'da ise ona: Ey büyük edebiyatçı, geceyi nasıl geçirdin? diyen kimse yoktur.”*¹⁰

⁸ *Veliyyüddîn Yeken*, <http://jamahir.alwehda.gov.sy>

⁹ Fâhürî, a.g.e., s. 1076.

¹⁰ Ebû Medyen, 'Abdulfettâh, *Beyne'l-ânise Mey ve Veliyyiddin Yeken*, <http://www.suhuf.net>

“Keyfe yemûtu’l-udebâu fi’ş-şark (Doğuda Edebiyatçılar Nasıl Ölüür)” başlıklı diğer makalesinde ise şöyle der:

“Edebiyatçılarımız ölüürken entelektüel ürünlerinin ışıkları da sönmekte, evleri boş kalmakta ve mezarları çökmektedir. Katkılarını itirağ edip hatıralarını ölümsüzleştirmek ve yeteneklerinin semerelerinden yararlanmak üzere, eserlerini araştırmak ve örtülü duran bilgilerini millete mal etmek ise hiç birimizin aklına bile gelmemektedir. Sonra da biz, diğer milletlerle rekabet etmeye ve onlar gibi olmaya kalkışmaktayız. Kendimizi tanımada ne kadar da cahiliz ve insaf noktasından ne kadar da uzağız! Millet, yetişkinlerine muhtaçken, yetişkinler milletin arasında garip durumdadırlar.”

Dizeleriyle de duygularını şu şekilde ifade etmektedir:

تركتُ الغنى لا عاجزا عن طلبه   وأنزلت نفسي عن منازل مَحْتَدِي
وهذي بحمد الله مئي براثة   فيا أفقُ سجّلها ويا أ نجمُ اشهدي¹¹

Terk ettim ben zenginliğı, ama acizliğimden değıl

İndirdim kendimi ben sülalemin olduğı mevkilerden

Allah’a hamd olsun, bu benim bir kopuşumdur

İşte şahit ol ey ufuk ve şahit olun yıldızlar!

Bu ve daha sonra yer verilecek örneklerden hareketle, Yeğeni, realist çizgiyi benimsemiş bir edebiyatçı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

B) İlk Edebî Faaliyetleri

Yeğen’in mensup bulunduğı ailenin sosyopolitik ve sosyokültürel konumu ile bu konumun kendisine sunduğı fırsatlar sayesinde gördüğü düzeyli ve yeterli çağdaş eğitimin yapısal yetenek ve duyarlılıklarıyla birleşmesi, onun, henüz yirmi yaşına girmeden şiir ve gazeteciliğe tutkunluk derecesinde ilgi göstermesini ve edebî ürünler vermeye başlamasını sağlamıştır. Bu kapsam’da Yeğen, hem şiir yazmaya başlamış hem de Mısır’ın “el-Kahire”, “en-Nil” ve “el-Mikyas” gibi gazetelerinde edebî ve ilmî makaleleri yayımlanmıştır.¹² Bu erken başlangıcın, Yeğen’in müteakip yıllarda bu alanda büyük hamleler yapmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

¹¹ Muhammed Mucâhid, a.g.e., c. II, s. 805.

¹² eş-Şentî, İfşâm Muhammed, *Velüyyudîn Yeken, Mecelletu Ma’hadi’l-buhûs ve’d-dirâsâti’l-‘Arabiyye*, Kahire, sayı: I, Şubat 1971, s. 303; Muhammed Mucâhid, a.g.e., c. II, s. 804.

C) Sosyal ve Siyasal Tecrübelerinin Edebî Çizgisindeki Rolü

Yukarda yer verilen görevlerine bakıldığında Yeğen'in çok erken bir zamanda hayata atıldığı ve bu yoldan edindiği sosyal ve siyasal tecrübelerin, dünya görüşünün şekillenmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Üstlendiği her görevin, dünya görüşünün şekillenmesinde göreceli bir etkisi olmakla birlikte, bu konudaki esas belirleyicilerin, biri 1895/96 tarihinde, diğeri de 1898'de olmak üzere, II. Abdülhamit'in himayesinde yaptığı iki görev esnasında yaşadığı tecrübeler olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha önce Abdülhamit'e taraftar olup hasımlarına karşı onu hararetle savunurken, iddiaya göre, bu görevleri esnasında Padişah'ın yönetim tarzını ve yakın çevresinde dönen entrikaları yakından gözleme imkanı bulmuş, bu çerçevede pek çok haksızlıklara şahitlik etmiş ve bu yüzden aleyhine dönerek karşıtlarıyla iş birliği yapmaya başlamıştır. Bu süreç, Yeğen'in düşünce ve duygu dünyasında bıraktığı kalıcı izlere paralel olarak edebî çalışmalarını da derinden etkilemiştir. Nitekim İstanbul'daki ilk tecrübesini müteakip, Mısır'a döner dönmez 1897'de çıkarmaya başladığı "el-İstikame" adlı gazetede hem kendisinin hem de Padişah ve adamlarına karşı hasmane duygulara sahip diğerk bazı yazarların yazıları çıkmıştır. Bu çerçevede adı geçen gazetede, padişah tarafından yasaklanmasına yol açacak ölçüde etkili siyasi ve edebî makaleler yayımlanmıştır. Gazetesinin yasaklanması üzerine Yeğen, Mısır'ın "el-Muşir", "el-Mukattam" ve "el-Kânûnu'l-esâsi" gibi büyük gazetelerinde yazı ve şiirlerini yazmaya devam etmiştir. Onun, bu süreçte 22 Aralık 1897 tarihli el-Mukattam'da istibdada karşı çıkan "**Narci'u ile'l-cevâsîs (Casuslara Dönüyoruz)**" başlıklı ilk makalesinde kullandığı şu keskin ifadeler, başkaldırıcı dünya görüşünü ve reel sorunlarla uğraşmayı önceleyen realist edebî çizgisini açıkça ortaya koymaktadır:

*"Bu, yayı tnlatan ve hedefine isabet eden bir kalemdir. Ben de, onu zulmün evinden taş üstünde taş ve siyah üstünde beyaz kalma-yıncaya kadar kullanacağıma yemin ediyorum. Onu her türlü zorluk ve engebeye karşı hareket halinde tutacağım. Böylece, hamiyetin taraftarı olan herkes: "Evet, ben de varım!" deyinceye kadar ve ben ve arkadaşlarımız rahat edinceye kadar buna devam edeceğim."*¹³

Yeğen'in, eleştirmen ve şair olarak sahip olduğu realist eğilimi ortaya koyan örneklerden biri de, çağdaş Arap edebiyatının önde gelen realist şairlerinden Zehâvi'yi, tutuklu olduğu sırada desteklemek üzere, söylediği şu dizelerdir:

¹³ Bustânî, a.g.e., c. III, s. 417, 418; Dusûki, 'Umar, *Fi'l-edebi'l-hadis*, (I-II), Kahire, 1970, c. II, s. 146

أسيرٌ بدار الظلم أعياءَ أسيرُهُ
أما من فتى في الناس حرّاً يناصرُهُ
أفي الناس أحرارَ وفيهم أحبةٌ
فما لأخيهم لا يرى من يؤا زره¹⁴

Tutsaktır o zulüm evinde yıprattı onu, tutsak edeni

Yok mu insanların arasında ona yardım edecek özgür bir yiğit

Var mıdır insanlar arasında özgür kimseler ve dostlar!

Ne oldu da kardeşleri bulamıyor onu destekleyen birini

D) Hapis ve Sürgün Süreci ve Yansımaları

İkinci İstanbul tecrübesinin Yeğen'e fazlasıyla pahalıya mal olduğu anlaşılmaktadır. Zira karakteri ve gözlemlerinin tabii bir sonucu olarak, Padişah'ın başkatibini, özel muhafızı olan Çerkez Mehmet Paşa'yı ve döneminin en ünlü İslam alimi ve padişahın en güvenilir adamı olarak bilinen Ebu'l-Hudâ Muhammed as-Sayyâdî'yi (ö.1909) Mısır gazetelerinde eleştirmeye başlaması üzerine kara listeye alınmıştır. Bu arada hasta yatağındaki hanımı için doktor çağırmaya giderken bir polisin, önünü keserek kendisini zorla Mutasarrıfın yanına götürmeye kalkışması üzerine Yeğen, polisi döve döve Mutasarrıfın yanına kadar sürüklemiştir. Bundan dolayı kendisine sitem edip haşin sözler sarf eden Mutasarrıfı da attığı sert bir tokatla yere yıkması üzerine önce hapse atılmış, ardından da Sivas'a sürülmüş ve maceralı bir yolculuktan sonra 14 Şubat 1902 günü buraya varmıştır. Burada Müdür yardımcılığıyla görevlendirilen Yeğen, şehir halkının sıcak ilgisi, Fransızlar ve Amerikalılarla kurduğu arkadaşlıklar, okuduğu hikayeler ve yazdığı şiirlerle sürgün hayatının tedirginliğini üzerinden atmaya çalışmıştır.¹⁵

Bu sürgün, Yeğen'in, memleketine olan sevgi ve bağlılık duygularını zayıflatmamış, ancak yönetime karşı olan tutumunun daha da sertleşmesine sebep olmuş ve bu iki durum, eleştiri ve şiirlerine etkin bir biçimde yansımıştır. Örneğin sürgün edildiği gün, selamladığı Sivas'la ilgili duygularını şu dizelerle dile getirmiştir:

رضيتُ سيوا سَ دارا و ما بيسوا سَ شرُّ
جنواً عليها فأمسئُ قد أقفرتُ فهي قفرُ
فلا بها الروضُ حصبُ ولا بها الزهرُ نضرُ
فليس لي ثمَّ نظمٌ وليس لي ثمَّ نشرُ¹⁶

Kabul ettim Sivas'ı yurt olarak

Yoktur Sivas'ta bir kötülük

¹⁴ Hafâcî, a.g.e., c. V, s. 149

¹⁵ el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 412, 413; *el-Muncid fi'l-a'lâm*, s. 22

¹⁶ Şeyho, Luis, *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1986, s. 404.

*Haksızlık etmişler ona ve dönüşmüştür
İssız bir yere, ıssızdır bu nedenle o
Ne bahçe verimlidir onda
Ne de onda çiçekler canlı
Bu yüzden yok orda bir nazım
Ve yok orda bir nesrim*

Sultan Abdulhamit'e karşı sertleşen tutumunu da bir başka şiirinde şu alaycı ifadelerle dillendirmiştir:

تجود بالعفو لكن لست تُضمرة   كما وجود مريض الموت بالمال
ما ذا يؤمل من أتیک ذو أمل   وأنت ماضیک لا يلتام بالحال¹⁷

*Afla cömertlik yaparsın, lakin bunu içten yapmazsın
Tıpkı ölüm hastasının malla cömertlik etmesi gibi
Ne bekleyebilir ki ümit sahibi senin geleceğinden
Sen ki, uyumlu değildir geçmişin bugününle*

E) Son Kez Mısır'a Yerleşmesi ve Buradaki Edebî Faaliyetleri

Meşrutiyetin ilanından sonra çıkarılan aftan yararlanan Yeğen, sürgünde bulunduğu Sivas'tan döner dönmez hemen Mısır'a geçmiş ve edebî faaliyetlerine burada devam etmiştir. Yeğen'in bu süreçteki faaliyetlerini şu başlıklar altında toplamak yerinde olacaktır:

1. Gazetelerde Makale Yazarlığı ve Yöneticilik

Yeğen, Mısır'a üçüncü ve son kez yerleşir yerleşmez çok genç yaşta başlamış olduğu makale yazarlığını, bu ülkenin "el-Mukattam", "el-Ehram", "el-Mueyyed" ve "er-Râidu'l-Mısri" gibi en büyük gazeteleri ile ünlü "Mecelletu'z-zuhûr" dergisinde sürdürmüş, ayrıca 1913 yılında İskenderiye'de kurduğu "el-İkdâm" gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğünü deruhte etmiştir.¹⁸ Yeğen, bu süreçte artık Mısır'lı olmaya karar vermiş ve yaşadığı son ana kadar, edebî ürünlerini burada vermeye devam etmiştir. Bu bağlamda, yakalandığı amansız astım hastalığı sonucu ölüm döşeginde yatariken yazdığı ve ölümünden sonra yatağının kenarında bulunan acı ifadelerle dolu son iki beyti şöyledir:

¹⁷ Hafâcî, a.g.e., c. V, s. 148.

¹⁸ Muhammed Mucâhid, a.g.e., c. II, s. 804.

إلا قليلا عا لقا بالشفاء
مأسعنا ني من قليل البقاء¹⁹

يا جسدا قد ذاب حتى أمحي
أعا نك الله بصبر على

*Ey tükeninceye kadar eriyen beden
Çileye takılan az bir miktarı hariç
Sana yardım etsin Allah sabırla
Az kalmış ömründeki çilene karşı*

2. Duygusal Serüveni ve Şiirine Yansıması

Her realist eleştirmen ve şair gibi, Yeğen de birikim, gözlem ve duyarlılıklarını esas itibariyle memleketin sosyal ve siyasal problemlerine teksif etmiştir. Ancak bununla birlikte, şiirsel ince ruh yapısının bir tezahürü ve kaderin bir cilvesi olarak kendisini derinden etkileyen ileri derecedeki bir duygusal tecrübeyi yaşamının önüne de geçemediği görülmektedir. Tecrübeden öte karasevda düzeyinde bir aşk serüvenine dönüştüğü anlaşılan bu duygusal olayı Yeğen, aslen Lübnanlı Hıristiyan bir ailenin çocuğu olup daha sonra Mısır'a yerleşen ve kendisinin de yazılar yazdığı Mecelletu'z-zuhûr adlı gazetede yazıları çıkan ünlü kadın şair ve yazar Mey Ziyade'yle (ö.1941) kurduğu güçlü dostluk ilişkisi sonucunda yaşamıştır.²⁰

Şairliği, yazarlığı, hatipliği, şöhreti ve güçlü karizması kadar, bir kadın olarak güzelliğiyle de, dönemin Taha Huseyn (ö.1973) gibi, en önde gelen edebiyatçılarından oluşan bütün erkek dostlarını meftun edecek ölçüde²¹ baş döndürücü bir cazibeye sahip olduğu anlaşılan Mey'e olan bu aşkı, Yeğen'in ağırlıklı olarak realist olan şiirleri içerisinde romantizme de kayda değer bir alan açmış görünmektedir. Yeğen, Mey'e hitaben yazdığı şiirlerde bazen kendisinin ne kadar tatlı olduğunu ifade etmiş, bazen aşkından çektiği ıstırabı dile getirmiş, bazen nezdinde değer taşımamak ve aşkına karşılık bulamamaktan yakınmış, bazen Mey'in ayaklarını öpmüş, bazen de hastalığından duyduğu acıyı dillendirmiştir.

Bu dekoratif aşk tablosunu ortaya koyan söz konusu şiirlerinden bazı örnekler şöyledir:

يا منبع الإلهام للخاطر
ولا الثرى مثلي من شاعر
من أول العمر إلى الآخر²²

الله ما أحلاك في ناظري
ما في السما مثلك من فتنه
إننا خلقنا للهوى والوفا

¹⁹ el-Bustâni, a.g.e., c. III, s. 413.

²⁰ Ebû Medyen, a.g.e., <http://www.suhuf.net>

²¹ Mey'e aşık olanlar için bakınız: eş-Şenâvî, Kâmil, *el-Lezîne ahabbû Mey*, Kahire, 1972.

²² <http://www.alhwadi.com>

*Ne kadar da tatlı kılmış Allah seni gözümde
Ey duygularımın ilham kaynağı
Yoktur gökte senin gibi bir imtihan unsuru
Yeryüzünde de benim gibi bir şair
Yaratıldık biz aşk ve vefa için
Ömrün başından sonuna kadar*

أَسَيْدَتِي لَا الدَّهْرُ يُسَعِفُ مَطْلَبِي وَلَا أَنْتَ إِنِّي حَزْتُ بَيْنَكُمَا جَدًّا
إِذَا رُمْتُ شَيْئًا جَنَّمَانِي بَضْدَهُ لَقَدْ صَرْتُ لِي ضِدًّا وَقَدْ صَارَ لِي ضِدًّا
سَأَلْتُكَ وُدًّا فَاسْتَطَبْتَ لِي الْجَفَا وَأَمَلْتُ قَرِيبًا فَارْتَضَى الدَّهْرُ لِي الْبَعْدَا²³

*Hanım efendi! Ne felek maksadına yardım etmekte
Ne de sen, çok şaşkınım ikiniz arasında
Bir şey istediğimde aksini getirirsiniz bana
Sen de bana karşısın felek de bana karşı
Senden vefa isterken ben, cefayı uygun buldun bana
Yakınlık umarken ben uzaklığı uygun gördü bana felek*

Anlaşıldığı kadarıyla Mey, Yeğen'in kendisine olan aşkında samimi olduğuna inanmış, ancak bu aşkı ne reddetmiş ne de ona karşılık vermiştir. İşte bu durum, Yeğen'in duygu dünyasında fırtınalar koparmış ve Mey'e gönderdiği bir fotoğrafının arkasına şu beyti yazmıştır:

كَلَّ شَيْئٌ يَا مَيُّ عِنْدَكَ غَالٍ غَيْرَ أَنِّي وَحْدِي عِنْدَكَ رَخِيفٌ²⁴

Her şey değerlidir yanında ey Mey!

Ancak yalnızca ben ucuzum yanında

İş bununla da sınırlı kalmamış ve Yeğen Mey'e gönderdiği 4 Kasım 1915 tarihli mektubunu: أَقْبَلُ الْأَقْدَامَ بِكُلِّ إِجْلَالٍ “Her türlü tazimle ayaklarını öperim” cümlesiyle bitirmiştir.²⁵

Yeğen, sevgilisi Mey'in hastalığından duyduğu acıyı ve kendini ona feda edişini ise bazı dizelerine şöyle yansıtmıştır:

أَتَسَقَمُ مَيُّ وَأَبْقَى صَحِيحًا أَلَا إِنِّي الصَّاحِبُ الْخَائِنُ
فِيَا رَبِّ هَبْ لِي مَوَاجِعَ مَيِّ بِيَأْضَعُافَ مَا يَرِنُ الْوَاوِزُنُ
وَهَبْ مِنْ حَيَاتِي حَيَاةً لَهَا وَإِنِّي لِأَمْتًا لَهَا ضَامِنٌ²⁶

Mey hastayken ben iyi mi kalırım!

²³ <http://www.alhwadi.com>

²⁴ *Mey Ziyade fi kitabın bahsiyyin cedid li Fârûk Sa'd*, www.womengatevay.com

²⁵ www.dhabiya.maktoobblog.com

²⁶ <http://www.alhwadi.com>

*Hain arkadaş olurum o zaman ben
Bana ver Allah'ım, Mey'in acılarını
Tartının tartacağından kat kat fazla
Ve hayatımdan bir hayat ver ona
Kefiliyim kuşkusuz ben benzerlerinin*

Bu arada Őiirin birinci beytinin ikinci dizesinde yer alan "arkadaş" anlamındaki "es-sâhib" sözcüğü yerine, durumu daha iyi ifade eden ve nazma da hâlel getirmeyen "el-âşık (aşık)" sözcüğü'nün kullanılmamış olması Őařırtıcı gelmektedir.

E) Ele Aldığı Konular

Eserlerinin incelenmesinden Yeğen'in, siyaset, sosyal problemler, anlatı, övgü, mersiye, hikmet, mesel, yakınma ve özlem gibi, bir Őairin işleyebileceği hemen her temayı Şiirlerinde işlediği,²⁷ ancak nesirleriyle birlikte değerlendirildiğinde daha çok siyasete ve sosyal problemlere ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Fâhûri de Yeğen'in, henüz yirmi yaşına girmemiş bir delikanlı iken yapısından kaynaklanan eğilimle Mısır'ın gazetelerinde edebî, siyasi ve sosyal konulara dair makaleler yazmaya başladığını isabetle vurgulamaktadır.²⁸

1. Siyaset

Bu kapsamda yazarın ağırlık verdiği vatan sevgisi ve padişahın Şahsında somutlaşan kötü yönetime yönelik eleştiriler dikkat çekmektedir.

a) Vatan Sevgisi

Yeğen, genelde vatanseverlik, özeldede Osmanlılık duygusu ileri derecede güçlü olan bir edebiyatçıdır. Zira o, Osmanlı ve Türkiye aleyhtarlığı anlamına gelecek hiçbir söz ve davranışa sıcak bakmamış, aksine buna şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenledir ki, Arap edebiyatının hem nesir hem de nazım türünde ortaya koyduğu değerli eserlerle öncü bir eleştirmen ve Şair olduğu halde, gerek hayatında gerekse de vefatından sonra, edebiyat çevrelerinden hak ettiği ilgi ve iltifatı göremediği anlaşılmaktadır. Onu bu şekilde göz ardı edenler, kendisini Mısır milliyetçisi değil, Osmanlı milliyetçisi ve

²⁷ Hafâci, a.g.e., c. V, s. 148.

²⁸ Fâhûri, *el-Mucez fi'l-edebi'l-Arabî ve târihih*, (I-IV), Beyrut, 1411/1991, c. IV, s. 241.

İngiliz taraftarı olmakla suçlanmışlardır.²⁹ Buna rağmen vatanseverliğinden taviz vermemiş ve bunu, **“vataniyyât (vatan şiirleri)”** denilen şiirlerinde ağırlıklı bir konu olarak işleme devam etmiştir.

Bir de Yeğen için vatan, sadece Anadolu veya Mısır değil, aksine bütün Osmanlı coğrafyası, hatta şarkın tamamıdır. Bu nedenle o, kâh bir bütün olarak vatanın kötü gidişatını haykırmakta, kâh Mısır’a duyduğu özlemle toprağına yüz sürmeyi terennüm etmekte, kâh sürgün gittiği Sivas’ı hayırla anmakta, kâh da şarka seslenerek talihsizliğine hayıflanmaktadır. Bu cümleden olmak üzere Yeğen, hem divanında yer alan hem de el-Muşîr gazetesinin 8 Aralık 1898 tarihli sayısında yayımlanan **“Özgürlük özlemi çekiyoruz”** başlıklı ilk vatan şiirinde, memleketin kötü gidişatını şöyle dile getirmektedir:

أيا وطنًا قد جرى الفسادُ به   متى يُرينا إصلاحك الزمَنَ
دُفِنْتَ حَيًّا وما دنا أجلُّ   ما ضرَّ لو دافئوك قد دُفِنُوا
دماءُ أبنائك الكرام جرتْ   بحرا فأشلائهم لها سفنٌ³⁰

Ey kötü gidişatın yer ettiği vatan!

Düzeldiğini ne zaman bize gösterecek zaman

Diri gömüldün sen henüz ecel yaklaşmamışken

Ne zararı olurdu seni gömenler gömülseydi eğer

Aktı değerli evlatlarının kanları

Deniz misali, cesetleriye gemileriydi onun

Sivas’ta sürgün yaşarken Mısır’a duyduğu özlemi **“el-Hanînu ilâ Misra (Mısır Özlemi)”** başlıklı şiirinde şöyle dile getirmektedir:

يا مصرُ لا أنساك ما طال المدى   و إخالُ ما في الناس من ينساك
و إذا الإله قضى بوصلك بعد ذا   فلأمسحن وجهي ببعض ثراك³¹

Unutmayacağım seni ey Mısır zaman uzasa da

Sanırım yok insanlar arasında seni unutacak

Takdir ettiği zaman Allah bundan sonra vuslatını

Yemin ederim, yüz süreceğim toprağına

Sivas’a sürgüne giderken yolda söylediği şu dizeler vatanına olan sevgisinin derinliğini ortaya koymaktadır:

أيتها الركبُ سير فإنَّ أمامي   ليعيادًا مُرًّا و عَيْشًا أَمْرًا
أنا أرضى بذا لِحُبِّ بلادِي   وأرى في سبيلها الموت فخرًا³²

²⁹ Dusûkî, a.g.e., c. II, s. 148.

³⁰ el-Makdisî, Enîs, *el-İtticâhâtü'l-edebiyye fi'l-âlemi'l-‘Arabiyyi'l-hadîs*, Beyrut, 1982, s. 25, 26.

³¹ Muhammed Mucâhid, a.g.e., c. II, s. 805.

*Yürü ey kervan, kuşkusuz var önümde
Acı bir uzaklaşma ve ondan da acı bir hayat
Razıyım buna ben, çünkü severim ülkemi
Ve övünç olarak görürüm yolunda ölmeyi*

أَيُّهَا الشَّرِيقُ كَيْفَ حَالِكَ فِينَا
و إِذَا كَانَ فِي الْحَيَاةِ قَلِيلٌ
يَنْجَلِي نَازِلٌ فَيَغْشَاكَ ثَانُ
مَنْ نَعِيمٍ فَذَاكَ لِلتَّيْجَانِ³³

*Ey doğu, nasıldır aramızda halin?
Kalkarken üzerinden bir musibet, iner ikincisi
Varsa eğer hayatta az bir şey
Nimetten, bu da taçlılar içindir*

Böylece Yeğen, vatanseverlik duygularını nesir ve nazmına güçlü bir şekilde yansıtmak suretiyle vatan temasının çağdaş Arap edebiyatındaki yerine katkıda bulunmuştur.

b) Padişah ve Kötü Yönetimi

Yeğen, başta yönetimin başındaki padişah olmak üzere, kendince özgürlüğe, eşitliğe ve adalete aykırı bulduğu her şeyi eleştiri konusu yapmış ve eserlerinde bunlara geniş yer ayırmıştır. Ancak daha önce de kısmen işaret edildiği üzere, memleketin olumsuz gidişatından birinci derecede padişahı ve yakın çevresini sorumlu tuttuğundan eleştiri oklarını da daha çok padişaha yöneltmiştir. Bu kapsamda Osmanlı hilafetine ve önceki padişahlara olan hayranlığını dile getirirken bu mirasa layık görmediği Abdulhamid'i şu ağır ifadelerle eleştirmiştir:

خِلَافَةٌ فَذُ مَضَى عَنْهَا خِلَافُهَا
حَتَّى انْتَهَتْ لِأَمِيرٍ فِي تَسَلُّطِهِ
مِنْ آلِ عَثْمَانَ مَنْ سَادُوا وَمَنْ شَادُوا
يَخْشَى مَطَالِمَهُ عَادٌ وَشَدَّ أَدُّ³⁴

*Bir hilafet ki gidip uzaklaştı ondan halifeleri
Osmanlı hanedanından yönetip imar eden halifeler
Nihayet geçti hilafet öyle bir yöneticinin eline ki, despotluğunda
Korkar Âd ve Şeddâd bile mezaliminden*

Ancak bu konuda idealine yeterince uygun bir zeminin mevcut olmadığı, bu nedenle yazdıklarına beklediği karşılığı bulamadığı anlaşılmaktadır. Zira adlarına hürriyet, adalet, eşitlik, ilim, irfan ve hak talebinde bulunduğu kimselerin onun söylediklerini yeterince anlayamadıklarını ve kendisini sahipsiz bıraktıklarını fark etmiş, bu

³² el-Makdisî, a.g.e., s. 25.

³³ Fâhûrî, *el-Câmi' fî târîhi'l-'edebi'l-'Arabî*, (I-II), Beyrut, 1986, c. I, s. 212.

³⁴ el-Makdisî, a.g.e., s. 25.

yüzden de ümidini gelecek nesillere bağladığını, ideal haline getirdiği “hürriyet”e hitaben söylediği şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Ey hürriyet, senin yolunda yarışanların çoğalacağını sanmış ve beni geçmelerinden korkmuştum. Bir de baktım ki, seni iddia etmekte, ancak tanımamaktadırlar. O yüzden bugünden itibaren korkmaya-çağım. Ben, seni tanıdım ve sana tutuldum. O halde önce de sonra da sahibin benim. Onlar, kendi istediklerini yazmamı arzulamakta, ben ise kendi istediğimi yazmak istemekteyim. Onlarla aramdaki anlaşmazlığın boyutu genişlemiştir. Şark benim vatanımdır, ancak ben şarkta bir yabancıyım. Zararı yok, şayet zamanımın insanları söylediklerimden yüz çevirdilerse, herhalde yarının çocukları, söylediklerime dört elle sarılacaklardır.”³⁵

Bu sözleriyle Yeğen, sadece bir ümitle teselli bulmaya çalışmamış, aynı zamanda çağdaş anlamda siyasal dönüşümlerin gerçekleşebilmesi için bu konuda toplumsal bilinç ve refleksi olan ihtiyaca da bir aydın öngörüsüyle isabetli vurguda bulunmuştur.

2. Sosyal Problemler

Bu çerçevede Yeğen, pek çok sosyal problemin başında geleneksel din anlayışını, kadının durumunu ve cehaleti eleştiri konusu yapmıştır.

a) Geleneksel Din Anlayışı

Kimi Arap dili edebiyatı tarihçilerinin, İngiliz hayranı olmak ve düşüncelerinde saplantıya düşmekle eleştirdiği³⁶ Yeğen, dönemindeki geleneksel din anlayışının bir takım alışkanlıklardan ve içi boş hurafelerden ibaret hale geldiğini, bu haliyle pek çok sosyal probleme de kaynaklık ettiğini ileri sürmüştür.³⁷ Yeğen’in dinle ilgili geleneksel kabullere aykırı yaklaşımı, bu konuda söylediği sözlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda pratik yaşamına da yansımıştır. Örneğin, Müslüman’la gayrimüslim arasında ayırım gözetmediğinden Yunan asıllı Hıristiyan bir kadınla evlenmiş ve oğluna Can, kızına da Viktorya adını vermiştir. Ayrıca dini yaşamıyla ilgili olarak anlattığı bazı hususlardan, namaz kılmadığı ve oruç tutmadığı anlaşılmaktadır.³⁸ Dinle ilgili yakınmalarında haklı olduğunu kanıtlamak üzere Yeğen, toplumda yaygın olan bazı dini telakkilerden ve dinin çıkar için istismar edildiğinden örnekler vererek din anlayışındaki

³⁵ el-Bustâni, a.g.e., c. III, s. 418, 419; Fâhûri, a.g.e., c. I, s. 211.

³⁶ Dusûki, a.g.e., c. II, s. 148.

³⁷ Fâhûri, a.g.e., c. I, s. 212.

³⁸ el-Bustâni, a.g.e., c. III, s. 415.

çarpıklıkları somutlaştırmak istemiş ve bu konuda ilerici fakih rolüne soyunarak kendince bir takım çözümler önermiştir.³⁹

b) Kadın Hakları

Yeğen'e göre temel sosyal problemlerden biri de kadına reva görülen muameleler ve kendisine dönük haksız uygulamalardır. Bu çerçevede, kız çocuğunun baba tarafından ikinci sınıf evlat yerine konulduğunu, eş olarak da kadının eğitim ve söz hakkı olmayan ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü, oysa onun da tıpkı erkek gibi, başta hür bir kişilik olmak üzere, bütün temel haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu haklar bağlamında kız çocuğunun eğitimine özen gösterilmeli, peçeye mahkum edilmemeli ve para ya da makama tamah edilerek istemediği kimseyle cebren evlendirilmemelidir. Yeğen, bu konuda **"İki Vahşi Arasında: Baba ve Koca"** ve **"Kadın"** başlıklı iki ünlü makale kaleme almıştır.⁴⁰ Geleneksel anlayışa göre kadının, kocanın esiri durumunda olduğunu ispatlamak üzere, **"Kadın"** başlıklı makalesinde Yeğen, Adana'da gerçekleştiğini iddia ettiği şu örneğe yer vermiştir:

*"Çok kıskanç bir adamla evlenen bir kadın, evlendiği günden itibaren evinden çıkamamıştır. Hatta bir ara hastalandığında erkek doktorla görüşmemesi için kocası, gidip doktora hastalığını kendisi anlatmak suretiyle ona reçete yazdırmak istemiştir. Ne var ki koca, anlatmakla hasta tedavi edemeyeceğini, tedaviyi yapabilmek için bizzat hastayı görüp muayene etmesi gerektiğini söyleyen doktorun dediğini yapmadığı için tedavisiz kalan kadın ölmüş ve böylece bir mezardan diğer bir mezara intikal etmiştir."*⁴¹

Şair, kadının uğradığına inandığı ve şiddetle karşı çıktığı haksızlığı bir kasidesinde kör bir genç kadının şahsında ve onun dilinden dramatize etmiştir. Bu kasidenin bazı dizeleri şöyledir:

ظلمتها الأقدارُ ظلماً شديداً	سادتي إن في الوجود نفوساً
منذ كانتُ إلا ليالي سُوداً	رحم الله أعيننا لم تشاهدُ
ما ضجرنا ولا شكونا الجُوداً	سادتي إنا صَبَرْنَا امتثالاً
وارحموا أدمعاً تخذُ الخدوداً ⁴²	فانظروا نظرة الكرامِ إلينا

*Efendiler! Varlıkta öyleleri vardır ki,
Büyük bir zulüm yapmıştır onlara kader
Rahmet eylesin Allah o gözlere ki görmemiştir*

³⁹ Fâhürî, a.g.e., c. I, s. 213.

⁴⁰ a. es. I, s. 213, 214.

⁴¹ el-Bustâni, a.g.e., c. III, s. 423.

⁴² Şeyho, a.g.e., 405.

*Var olduğundan beri siyah gecelerden başkasını
Efendiler! Sabrettik biz gerçekten teslimiyetle
Ne kızdık kadere ne de şikayet ettik onu
O halde bakın bize iyi bir gözle
Ve acıyın yanaklarda iz bırakan gözyaşlarına*

c) Cehalet

Yeğen'in, edebî çalışmalarında sosyal problemler kapsamında vurgu yaptığı konulardan biri de cehalettir. Ona göre cehalet, insanları her türlü haksızlığa boyun eğmeye yatkın hale getiren sebeplerin başında gelmektedir. Özgürlüğü, haksızlıklara ve huralelere karşı mücadeleyi hayatın gayesi haline getiren Yeğen, bu nedenle çözümün, kız erkek ayrımı yapmaksızın çocukların, çağın gerçek bilgileriyle eğitilmesinde olduğunu savunmaktadır. Liyakatsiz din adamları ve şımarık aristokratların, halkın cehaletinden yararlandığını, bu yolla tepeden bakmak suretiyle onu sömürebildiğini söyleyen Yeğen, onları sanatkarane ve eleştiri dozu yüksek edebî bir üslupla hicvetmektedir.

Örneğin, yaptığı edebî hicivlerden biri şöyledir:

“Acaba salih ve takvalı bu eski adamlardan hangisi el-Hac es-Seyyid eş-Şeyh Zeyd’in doğru söylediğinden kuşku duyabilir! Bu şeyh ki, başında Zuhal yıldızı gibi bir sarık, elinde sabahın ışık huzmesi gibi bir baston, üzerinde ilkbahar çimeni gibi bir cübbe, ayağında sarı bakırdan yapılmış iki gemiyi andıran iki sarı pabuç, boynunda ise İbn Mâlik’in Elfiyesi’nden de uzun bir tesbih bulunmaktadır.”⁴³

Neredeyse bütün sosyal problemlerin çözümünü cehalete karşı verilmesi gereken mücadelede gören Yeğen, bu amaçla kaleme aldığı pek çok makalesinden biri olan ünlü **“et-Taassub (Taassup)”** başlıklı makalesinde şu çağrıda bulunmaktadır:

“Taassup taraftarlarının istibdadını halka şikayet etmelisiniz! Ancak bunu, halkı eğittikten veya halkın arasında öğretmenlerin sayısını çoğalttıktan sonra yapmalısınız.”⁴⁴

F) Eserleri ve İçerikleri

Daha önce de işaret edildiği üzere, yazarlığa çok genç yaşta başlayan ve bunu ömrünün sonuna kadar sürdüren bir yazar olarak Yeğen, büyük kısmı makale olarak gazetelerde çıkan ve daha sonra

⁴³ el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 424, 425.

⁴⁴ Fâhûrî, a.g.e., c. I, s. 213.

derlenip kitap haline getirilen pek çok eser bırakmıştır. Eserlerinin edebî değerleriyle ilgili genel kanı, şiirindeki doğallık, insicam ve içtenliğe rağmen nesrinin, sanatsallığı, estetikliği ve armonisi bakımından daha üstün olduğu şeklindedir.⁴⁵ Bir kısmının henüz gün yüzüne çıkmadığı anlaşılan eserlerinden bilinenlerin başlıcaları ve içerikleri şöyle özetlenebilir:

1. Divanı

Çeşitli zamanlarda ve değişik münasebetlerle söylediği şiirlerinden oluşan bu eser, kardeşi Yusuf Hamdi tarafından derlenmiş ve 1924'te, 127 sayfadan ibaret olarak Mısır'da basılmıştır. Esere Yusuf Hamdi veciz bir önsöz, el-Ehram Gazetesi Başyazarı Antûn el-Cumeyyil de, Yeğen ve şairliğiyle ilgili bir araştırma mahiyetinde olan değerli bir mukaddime yazmıştır.⁴⁶

2. el-Ma'lûm ve'l-mechûl (Malum ve Meçhul)

İki ciltten ibaret olan eserin birinci cildi yazarın çocukluk, gençlik ve sürgün yıllarındaki hatıraları ile Osmanlı Hükümetiyle ilgili durumları içermektedir. İkinci cildinde ise yazar, Sivas'taki sürgün hayatından söz etmektedir.⁴⁷ Eserin birin cildi 1909'da, ikinci cildi ise 1911'de Mısır'da basılmıştır.⁴⁸

3. Havâtıru Niyazî (Niyazî'nin Hatıraları)

İttihat ve Terakki'nin Osmanlı yönetiminde gerçekleştirdiği inkılabı ve 1908 Anayasasını konu alan, bu nedenle Osmanlı İnkılap Tarihi olarak nitelenen ve aslı, Mehmed Niyazi Bey'e ait olan eseri, Yeğen Arapça'ya tercüme etmiş ve 1909 yılında Mısır'da basmıştır.⁴⁹

4. es-Sahâifu's-sûd (Kara Sayfalar)

Yeğen'in el-Mukattam gazetesinde yayımladığı sosyal içerikli makalelerinin koleksiyonundan ibaret olan ve etkileyici bir üslupla yazılan bu eserde Osmanlı coğrafyasında meydana gelen bazı olaylar

⁴⁵ Fâhûrî, *Târihu'l-edebî'l-'Arabî*, s. 1077.

⁴⁶ Hafâcî, a.g.e., c. V, s. 152.

⁴⁷ Şeyho, a.g.e., s. 405; Fâhûrî, *el-Mûcezz*, c. IV, s. 246; Yıldız, Musa, *Bir Osmanlı Aydını Velîyyüddîn Yeken*, Sultan Şehir (Kültür Sanat Dergisi), Sivas, 2007/Eylül-Ekim-Kasım, s. 17.

⁴⁸ Serkis, Yûsuf İlyan, *Mu'cemu'l-matbû'âtî'l-'Arabîyye ve'l-m'arraba*, (I-II), Beyrut, 1346/1928, c. II, s. 1952; el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 416; Kabbîş, Ahmed, *Târihu's-ş-ri'l-'Arabîyyi'l-hadis*, Dimaşk, 1971, s. 101.

⁴⁹ Serkis, a.g.e., c. II, s. 1951; Fâhûrî, *el-Câmi'*, c. II, s. 211.

anlatılmakta ve toplumda yaygın olan birtakım adetler, hurafeler ve ahlak anlayışları eleştirilmektedir. Eserde yer alan bazı makaleleri Zuheyir kod adıyla kaleme alan yazar, bir kısmının girişinde de konuya uygun kasidelere yer vermiştir. Eser, 1910 tarihinde el-Muktataf matbaasında basılmıştır.⁵⁰

5. et-Tecârib (Tecrübeler)

Nesir ve nazım halindeki on yedi fasıldan ibaret olan eserde Osmanlı ülkesinde yaşanan sosyal olaylara dönük eleştiri ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu eser de, daha önce gazetelerde yayınlanan makale ve şiirlerden ibaret olup kapsadığı şiirlerin bazısına makalelerin girişlerinde, bazısına da müstakil olarak yer verilmiştir. Tamamı, 120 küçük boy sayfadan ibaret olan eser, Mısır'da yaşayan Lübnanlı bir gazeteci olan Fuâd Muğabğab tarafından 1913'te İskenderiye'de basılmıştır.⁵¹

6. Râif ve Dikrân

Hürriyet, hoşgörü, kardeşlik ile zulüm ve istibdadın çirkinliğini konu edinen sosyal ve siyasal içerikli iki romandan ibaret olan eser tek kitap halinde basılmıştır.⁵²

7. Fukâhetu zevi'l-fitan (Zeki İnsanlara Espri)

Ebu'l-Hasen bin Zurayk'ın "**Ayniye**" adlı kasidesi üzerine yazılmış bir şerh olan eser, 28 sayfadan ibaret olup 1893'te basılmıştır.⁵³

Basılmadığı belirtilen ve kaybolma ihtimalinden söz edilen diğer bazı eserlerinin adlarıysa şöyledir⁵⁴:

1. **el-'Asru'l-cedîd (Yeni Asır)**
2. **Mietu burhânin ve burhânun 'alâ zulmi 'Abdilhamîd (Abdulhamit'in Zulmüne Dair Yüz Bir Delil)**
3. **'Afvu'l-hâtır (Gelişigüzel Yazdıklarım)**
4. **Kitâbu'l-'acâib (Acaipler Kitabı)**
5. **Kitâbu'l-havâtır (Hatıralar Kitabı)**
6. **et-Talâk (Boşama) adlı roman**

⁵⁰ el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 415.

⁵¹ Serkis, a.g.e., c. II, s. 1951; el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 416.

⁵² Fahûrî, Târihu'l-edeb, s. 1077.

⁵³ Serkis, a.g.e., c. II, s. 1951.

⁵⁴ el-Bustânî, a.g.e., c. III, s. 416; Muhammed Mucâhid, a.g.e., c. II, s. 806.

Sonuç ve Değerlendirme

Bütün bu saptamalar dikkate alındığında Yeğen'in, edebiyatı çağdaş bir anlayışla mevcut problemlerin çözümü için bir araç olarak kullandığı söylenebilir. Esasen realist bir eleştirmen ve şairden beklenen de bu olsa gerektir. Böylece, tutucu bazı çevrelerin şimşeklerini üzerine çekme pahasına da olsa, edebî birikiminin neredeyse tamamını toplumun çeşitli problemlerini saptama ve bunlara çözüm yolları arama yönünde değerlendirmeye çalışmış bulunmaktadır. Buna rağmen Yeğen'in, gerek sağlığında gerekse de ölümü esnasında ve sonrasında Arap edebiyatı çevrelerinden hak ettiği ilgiyi göremediği anlaşılmaktadır.

Ancak daha sonraki yıllarda pek çok Arap edebiyatı araştırmacısı, bu haksız ve bilinçli ihmalin farkına varmış ve Yeğen'i adeta yeniden keşfedercesine hak ettiği yerde konumlandırmaya ve geçmişte yapılan haksızlığı telafi etmeye çalışmıştır. Örneğin bu gerçeği kabul edip üzüntüyle dile getiren çağdaş Arap edebiyatçılarından başında Lübnanlı ünlü yazar Kerem Milham Kerem gelmektedir. Kerem, bu amaçla "er-Risâle" dergisinin 31.10.1938 tarihli sayısında, yani vefatından 17 yıl sonra "**Veliiyüddîn Yeken tecâhelehu'l-Misriyyûn (Veliiyüddin Yeğen'i Mısırlılar görmezlikten geldi)**" başlıklı makalesinde, Yeğen'in hem çağdaş Arap edebiyatındaki yerini hem de maruz kaldığı vefasızlığı özetle şu güçlü ifadelerle dile getirmektedir:

"Acı veren hususlardan biri de, Veliiyüddin Yeğen'in, haykırış ve şakımalarıyla doldurduğu Nil Vadisi'nde yeterince yankı bulmamasıdır. Şöyle ki, Mısırlı kardeşleri onun dışındaki ilim ve edebiyat adamlarına gösterdikleri ilgiyi, kendisini yok sayarak, ona göstermemektedirler. Oysa Veliiyüddin, edebiyat ve belâgatta pek çok emsalinin hasretle ulaşmayı arzu ettiği bir mevkie ulaşmıştır. Bugün bile Mısır'da yazıp çizenlerin büyük bölümü, Veliiyüddin kadar iyi yazamamaktadırlar. Hatta bazen üslubu bakımından hiçbir kalem erbabının yakalayamadığı ve kendisiyle yarışamadığı zirveye çıkmakta, böylece Mısır'da tanıdığım en güçlü yazar olma vasfını hak etmektedir."⁵⁵

El-Ehrâm gazetesi Yazı İşleri Müdürü ve Başyazarı Antûn el-Cumeyyil de, daha önce hakkında bilgi verilen divanına yazdığı mukaddimede benzer duyguları dile getirmek suretiyle Yeğen'in çağdaş Arap edebiyatındaki öncü yerini tescil etmektedir. Böylece, sırf Arap milliyetçisi olmadığı ve yenilikçi görüşler dile getirdiği için uzun süre ihmale uğradığı anlaşılan Yeğen, geç de olsa Arap edebiyatı araştırmacılarının ilgi ve takdirlerini kazanmış ve çağdaş Arap edebiyatındaki öncü yerini almış bulunmaktadır.

⁵⁵ Ebû Medyen, a.g.e., <http://www.suhuf.net>

Bibliyografya

- Dusûkî, ‘Umar, *Fi’l-edebi’l-hadîs*, (I-II), Kahire, 1970.
- Ebû Medyen, ‘Abdulfettâh, *Beyne’l-ânise Mey ve Veliyyiddin Yeken*, <http://www.suhuf.net>
- el-Bustânî, Butrus, *Udebâu’l-‘Arab fi’l-Endelus ve ‘asri’l-inbi‘âs*, (I-IV), Beyrut, 1988.
- el-Makdisî, Enîs, *el-İtticâhâtu’l-edebiyye fi’l-‘âlemi’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, Beyrut, 1982.
- el-Muncid fi’l-a‘lâm*, Beyrut, 1991.
- eş-Şenâvî, Kâmil, *el-Lezîne ahabbû Mey*, Kahire, 1972.
- eş-Şentî, ‘Îsâm Muhammed, *Velüyyudîn Yeken, Mecelletu Ma‘hadi’l-buhûs ve’d-dirâsâti’l-‘Arabiyye*, Kahire, sayı: I, Şubat 1971.
- Fâhûrî, *el-Câmi‘ fî târihi’l-edebi’l-‘Arabî*, (I-II), Beyrut, 1986.
- ....., *el-Mûcez fi’l-edebi’l-‘Arabî ve târihih*, (I-IV), Beyrut, 1411/1991.
- ....., *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî*, yer ve tarih yok.
- Hafâcî, Muhammed ‘Abdulmun‘im, *Kıssatu’l-edeb fî Misra*, (I-V), Beyrut, 1412/1992.
- <http://www.alhwadi.com>
- Kabbiş, Ahmed, *Târîhu’ş-şi‘ri’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, Dimaşk, 1971.
- Mey Ziyade fî kitabin bahsiyyin cedîd li Fârûk Sa‘d*, www.womengatevay.com
- Muhammed Mucâhid, Zeki, *el-A‘lâmu’ş-şarkıyye fi’l-mieti’r-râbi‘te ‘aşrate el-hicriyye*, (I-III), Beyrut, 1994.
- Serkis, Yûsuf İlyan, *Mu‘cemu’l-matbû‘âti’l-‘Arabiyye ve’l-m‘arraba*, (I-II), Beyrut, 1346/1928.
- Şeyho, Luis, *Târîhu’l-âdâbi’l-‘Arabiyye*, Beyrut, 1986.
- Veliyyüddîn Yeken*, <http://jamahir.alwehda.gov.sy>
- www.dhabiya.maktoobblog.com
- Yıldız, Musa, *Bir Osmanlı Aydını Veliyyüddîn Yeken*, Sultan Şehir (Kültür Sanat Dergisi), Sivas, 2007/Eylül-Ekim-Kasım.